

SPROVOD STJEPANA RADIĆA FOTOGRAFSKIM OBJEKTIVOM RUDOLFA FIRŠTA

PETRA HUSAIN PUSTAJ □ Hrvatski športski muzej, Zagreb

Fotografija bilježi sve ono što pisanoj riječi promakne, a istodobno se s njome sljubljuje u savršen dokument vremena koji istraživačima i korisnicima (kulturne) baštine služi kao vrijedan izvor informacija i podataka za daljnje interpretacije. Imajući na umu koliko je tekst vrijedan i gotovo (uvijek) nezamjenjiv dokument prošlosti¹, u ovom ću prilogu svoju pozornost ipak usmjeriti na fotografiju i ono što nam ona "govori" kada (po)nestane riječi. Razmislimo, kada bismo istraživanju i proučavanju odabrane teme pristupili posjedujući samo fotografije, što bismo doznali odnosno koje bismo podatke mogli iščitati i kako bismo ih tumačili? U kojoj bi mjeri takva interpretacija bila potpuna i točna? Kolika je vrijednost fotografija i koliko je nužna njihova nabava kao muzejske građe?

Muzej grada Zagreba posjeduje nekoliko stotina tisuća fotografija različitih autora koje obuhvaćaju raznolik spektar tema i širok vremenski raspon. Za ovo razmatranje izdvojena je manja skupina fotografija sa sprovoda Stjepana Radića koje je snimio zagrebački fotograf Rudolf Firšt, a koje je Muzej otkupio 4. veljače 2014. Skupinu čine 32 fotografije koje prate kretanje pogrebne povorke preko llice do Seljačkog doma na Zrinjskome trgu, odakle je procesija krenula prema groblju Mirogoju. Do tog otkupa u Muzeju je čuvano samo osam fotografija² sa spomenutoga, dotad najvećeg sprovoda u Zagrebu i na prostoru današnje Hrvatske.

Posljednji ispraćaj tog znamenitog političara 12. kolovoza 1928., čiji su protokol sastavili Rudolf Herceg, Josip Predevac i Branko Reš, pratio je velik broj fotoamatera i fotografa, od kojih, osim Rudolfa Firšta, valja spomenuti Ljudevita Griesbacha, Gjorgia Gruzinceva,

Vinka Neugebauera, Mirka Sagraka, Antoniju Kulčar (foto Tonka), D. Š. (Dušan Šegina?) i (Arnolda) Braunera. Njihove su fotografije objavljene u brojnim dnevnim novinama i publikacijama.

Otkupljena skupina fotografija, uz još osam njih koje su se otprilje nalazile u Muzeju, čini zaokruženu cjelinu na temelju koje događaj možemo promatrati s nekoliko stajališta. Zahvaljujući njima, moguće je determinirati put kojim se kretala pogrebna povorka, steći pregled društvenih običaja te saznati koja su društva i poznati pojedinci sudjelovali u ispraćaju, upoznati izgled i život grada te dobiti uvid o radnjama obrtnika koji su poslovali u glavnoj gradskoj ulici. Također, s fotografija se može dobiti uvid u broj ljudi koji su prisustvovali pogrebnoj ceremoniji te uočiti koji su politički simboli i znakovlje bili zastupljeni na pogrebu ili su izostali, što pak govori o političkoj atmosferi tog vremena.

Sagledavajući fotografije s društvenog stajališta, možemo analizirati formaciju i sastav pogrebne povorke u skladu s duhom i običajima na početku 20. st. te prepoznati neka pravila koja u takvim prilikama vrijede i danas. Uz male razlike, a imajući na umu da je riječ o sprovodu visokog državnika, formacija povorke jednaka je današnjoj: predvodi je križonoša, kojega slijede svećenici zadušeni za vođenje obreda. Iza njih je kočija s lijesom, iza lijesa hodaju muškarci, a na kraju povorke idu žene i djeca. Na čelu pogrebne povorke Stjepana Radića jahali su konjanici (sokolaši), iza njih je koračao biskup dr. Antun Bauer i niže svećenstvo, za kojima se kretala kočija s lijesom. U nastavku povorke razaznajemo brojna društva i organizacije, javne osobe i gra-

¹ Gledano iz perspektive povjesničara.

² Fotografije su snimljene u kući pokojnika i na Trgu bana Josipa Jelačića.

đane. Budući da se neki motivi na fotografijama ponavljaju, a neki izostaju te da je teško pravim redoslijedom ustrojiti društva koja su prisustvovala sprovodu, nužno je konzultirati literaturu. Na temelju zapisa saznajemo da su u pogrebnoj povorci sudjelovali, redom: članovi Hrvatskog sokola, koji su jahali na čelu povorke; članovi bokeljske mornarice; članice omladinske organizacije; križonoša; odjel Sokola; sokolaši s glazbom; organizacije HSS-a iz Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Međimurja, Vojvodine, Bosne i Hercegovine te Slovenije. Na pogrebu su bili članovi mnogobrojnih društava: ženskih ("Hrvatska žena"), glazbenih, socijalnih, kulturnih, vatrogasnih, sportskih, učiteljskih, planinarskih, trgovačkih, radničkih, članovi društva željezničara, poštara, tramvajaca, veterinara i dr.³

Iz socijalnoga i ekonomskog kuta gledanja, fotografije Rudolfa Firšta pomažu nam, uz periodiku iz tog vremena, konstruirati slike grada, ulica, trgova te obrtničkih i drugih radnji. Na fotografijama koje prikazuju pogrebnu povorku u llici razabiremo natpise trgovina i obrta. Na fotografiji inv. br. MGZ 60 441 s lijeve strane možemo pročitati i vidjeti natpise: IL-KA, muška i ženska konfekcija; Staklana, vl. Josip Markević; Kr. Trafika; Tiskara / llica 53; Mosinger foto-studio. S desne se strane nalazi znak na kojemu stoji natpis: Kitničarstvo Zorka, Šeširi, dok su drugi natpisi zaklonjeni i nečitki zbog kuta snimanja. Time fotografije ujedno svjedoče o životu glavne gradske ulice.

Sprovod Stjepana Radića ovjekovječen je crno-bijelim fotografijama. Izostanak boja otežava determinaciju pojedinih detalja bitnih za potpunu i točnu interpretaciju. Primjerice, kada govorimo o prisutnosti/izostanku držav-

nih simbola, u konkretnom slučaju zastava, nemoguće je sa sigurnošću potvrditi ili zanijekati njihovu prisutnost. Iako na nekoliko fotografija razaznajemo trobojnicu (odnosno tri siva tona), teško je odrediti je li riječ o trobojnici Kraljevine SHS ili o zastavi Hrvatske seljačke stranke. Zastava HSS-a na drugim je fotografijama lako prepoznatljiva jer se u njezinu okruženju vide i transparenti na kojima piše "Organizacija HSS". U tom kontekstu potrebno je naglasiti važnost adekvatne obrade i pohrane fotografija. Skeniranje fotografija u visokoj rezoluciji omogućuje nam njihovu upotrebu u različitim prilikama. Neka od već navedenih imena trgovina u llici bila su čitljiva tek s fotografija skeniranih u visokoj rezoluciji. Nažalost, ta nam tehnika nije mnogo pomogla u prepoznavanju zastava. Možemo samo pretpostaviti izostanak državnih simbola jer je jasna emocija građana izražena na transparentima koje je fotograf snimio. Tako je na fotografiji inv. br. MGZ 60 456 jasno vidljiv transparent i tekst na njemu: "Krv tvoja pravedna / na ubojice i djecu njihovu".

Upravo zbog takvih poruka, velikog broja ljudi i atmosfere nabijene emocijama sprovod Stjepana Radića smatran je svojevrsnim političkim manifestom protiv beogradske hegemonije. Uzmemo li u obzir činjenicu da su se nakon atentata 20. lipnja 1928. hrvatsko-srpski odnosi nastavili zaoštavati te da je na sjednici 1. kolovoza, koju je u zgradi Hrvatskog sabora u Zagrebu otvorio Svetozar Pribićević a vodio Vladko Maček, negiran Vidovdanski ustav i državno uređenje⁴, pretpostavka o izostanku državnih simbola mogla bi biti točna.

Fotografije nepobitno odražavaju autorov subjektivni pristup i gledanje na događaj koji je imao veliku poli-

³ Šterk, *Mors porta vitae*, str. 46.

⁴ Goldstein, *Hrvatska 1918 – 2008.*, str. 87.

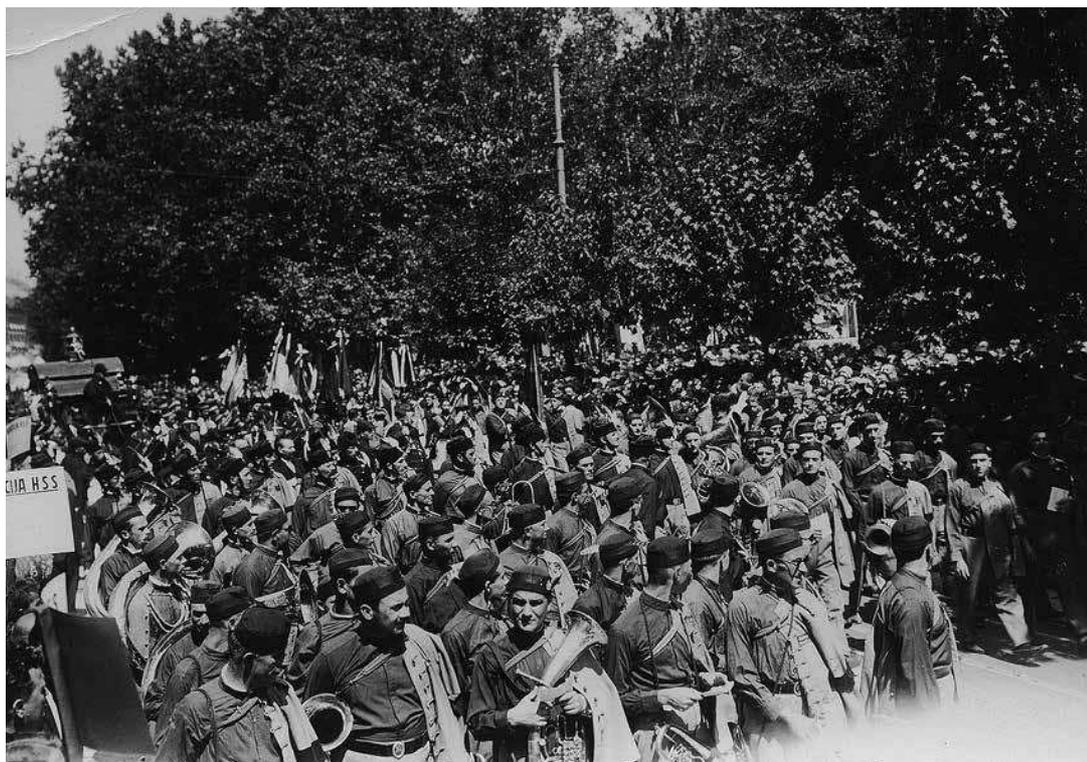
tičku, društvenu i povijesnu važnost. Ipak, u toj subjektivnosti ima nepobitne objektivnosti jer se na sačuvanim fotografijama, kao u zrcalu, odražava zatečena realnost vremena i ljudi, što gledatelju omogućuje da "uhvati" djelić tadašnje atmosfere. Snimke prenose dojam općeg stanja predložen dobro odabranim kadrovima autora, fotografiranjem cjelina i širim pogledom na masu ljudi, a samo rijetko na pojedince, odnosno na manje skupine. Prilikom snimanja fokus nije bio na pojedincu, na pogrebnim kolima ni na ljudima u neposrednoj blizini pokojnika. Također, fotografov interes nije bio usmjeren ni na tužujuću obitelj. U želji da što realnije prenese atmosferu i zabilježi "zatečeni trenutak" okupljene mase i do tada neviđenog broja ljudi na takvom događaju, fotograf je kombinirao nekoliko tehnika snimanja. Većina fotografija snimljena je s povišenog mjesta, čime je djelomično postignuta ptičja perspektiva, a snimatelju je uspjelo u kadar "uhvatiti" cjelinu. Nekolicina fotografija snimljena je iz razine očiju (MGZ 60 448, MGZ 60 469, MGZ 60 471), a samo jedna iz žablje perspektive

(MGZ 60 447). Ona je tako snimljena zbog situacije i nemogućnosti pronalaska boljeg kadra jer prikazuje govornike⁵ koji su stajali na balkonu Seljačkog doma. Kombiniranje kadrova, različiti pogledi i osvjetljenje omogućili su fotografu da snimi što je moguće objektivniji prikaz događaja.

Zanimljiva usporedba mogla bi se napraviti s drugim snimkama sprovoda koje su pohranjene u Muzeju grada Zagreba. Na primjer, snimke sa sprovoda Pavla Radića i Đure Basaričeka ne razlikuju se mnogo od onih snimljenih na sprovodu Stjepana Radića. I fotografije nepoznatog autora obuhvaćaju širi kadar, a u fokusu ne nalazimo pojedince već pogrebnu povorku s dvije mrtvačke kočije te mnogobrojne građane koji su pratili sprovod. Istodobno snimke sa sprovoda Vladimira Mažuranića prikazuju pokojnika na odru i na groblju neposredno prije ukopa. Slične su fotografije snimljene i na pogrebu bana Laginje, don Frane Bulića, Stjepana Hartmanna, ing. arh. Vjekoslava Heinzla i drugih. Ipak, i među njima nailazimo na šire kadrove koji prikazuju cjelinu, stoga je teško pouzdano reći što je Rudolf Firšt svojim snimkama želio prenijeti promatraču.

Prikupljanjem muzejske građe dopunjujemo muzejske fonduse te upotpunjujemo svoja znanja i širimo naše obzore čuvara baštine, ali i znanja drugih promatrača – korisnika baštine. Interpretacija muzejske kulturne baštine to je suvislija i objektivnija što je raznolikija i brojnija građa koja nam je dostupna. Na konkretnom ćemo primjeru objasniti o čemu je riječ. Prosudba fotografija Rudolfa Firšta bila bi utoliko jednostavnija i objektivnija kada bismo posjedovali fotografije nekog drugog

⁵ Među ostalim prijateljima i kolegama Stjepana Radića, govor su održali i Vladko Maček, Svetozar Pribićević i Miroslav Krleža.

autora⁶ koji je snimao isti pogreb, na primjer fotografije Antonije Kulčar ili Ljudevita Griesbacha. U prosudbi fotografija i odgovoru na pitanje što nam je Rudolf Firšt želio prenijeti i zašto je odabrao baš te kadrove, uvelike nam pomažu znanja koja nalazimo u literaturi te ono što sami znamo o političkoj situaciji tog vremena. Jednako tako, možda fotografi jednostavno nisu imali velik izbor mjesta s kojih su mogli pratiti odnosno snimati događaj.

Obradena skupina fotografija sa sprovoda Stjepana Radića upućuje na značenje, ali i na kompleksan proces njihove odgovarajuće upotrebe i nužnosti pružanja šireg konteksta kako bi se predmeti pohranjeni u javnim institucijama, primarno govoreći u muzejima, mogli adekvatno koristiti pri obradi, interpretaciji i izlaganju radi prenošenja znanja korisnicima koji nužno ne moraju dobro poznavati tematiku izloženih predmeta. Ovisno o stajalištu, analizirane fotografije možemo promatrati kao dio autorskog opusa fotografa Rudolfa Firšta, ali i kao

svjedočanstvo političkih događaja koji stoje u pozadini smrti i sprovoda uglednoga hrvatskog političara. Organizacijski program, ustroj pogrebne povorke i broj prisutnih ljudi dovoljno govore o značenju tog događaja.

Otkupom fotografija s pogreba Stjepana Radića Muzej grada Zagreba obogatio je svoj fundus i teme koje obuhvaćaju kult smrti, pogrebne procesije, poznate ličnosti i važne događaje u Zagrebu s početka 20. st. Fotografije se, osim kao dopuna stalnom postavu, mogu iskoristiti pri realizaciji novih projekata te za buduća predavanja i povremene izložbe kakva je bila *Mors Porta Vitae – smrt, vrata života: stara zagrebačka groblja i pogrebi*⁷.

Muzej je otkupom dopunio i proširio građu dostupnu svim korisnicima za istraživanje tema sprovoda, odnosno za proučavanje lika i djela istaknute političke ličnosti – Stjepana Radića.

⁶ Pri tome mislim na skupinu fotografija kvalitetom jednakih onoj Rudolfa Firšta, stoga su iz razmatranja izuzete fotografije objavljene u dnevnom tisku. U ovom kontekstu možemo govoriti o nužnosti digitalizacije i dostupnosti sadržaja, no to ostavljam za drugu prigodu.

⁷ Postavljena u Muzeju grada Zagreba 12. prosinca 2011. – 26. veljače 2012.; autori izložbe Slavko Šterk i Boris Mašić.

LITERATURA

1. Cindrić, P. 1974. Najveće pogrebne povorke u Zagrebu. U: *Mirogoj: Zagreb*, ur. Hutinec, B., Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, str. 46-49.
2. Čipek, Tihomir. The Concept of the State and the Nation in the Political Thought of Stjepan Radić. *Politička misao*, Vol. 29, No. 3, 1992.
3. Goldsteine, Ivo. 2008. *Hrvatska 1918 – 2008*. Zagreb: EPH LIBER.
4. Janjatović, Bosiljka. Stjepan Radić: Progoni, zatvori, suđenja, 1888. – 1912. godine. *Povijesni prilozi*, Vol. 15, No. 15, 1996.
5. Kulundžić, Z. 1967. *Atentat na Stjepana Radića*. Zagreb.
6. Perić, Ivo. 2003. *Stjepan Radić: 1971. – 1928*. Zagreb: Dom i svijet.
7. Radić, Marija. 1990. Uspomene iz života na moga blagopokojnoga supruga Stjepana Radića. U: *Spomenica braće Radića*. Zagreb.
8. Šterk, Slavko; Mašić, Boris. 2014. *Mors porta vitae – smrt, vrata života: stara zagrebačka groblja i pogrebi*. Zagreb: Muzej grada Zagreba.
9. Štivić, Imbro. 1940. *Život i djela braće Radić*. Zagreb: Mala knjižica Seljačke sloge.
10. Preno tijela narodnog vodje iz kuće smrti u Seljački dom. U: *Svijet* 8, 18. kolovoza 1928., str. 162-171.

THE FUNERAL OF STJEPAN RADIĆ IN THE PHOTOGRAPHIC LENS OF RUDOLF FIRŠT

The focus of the paper *The Funeral of Stjepan Radić in the Photographic Lens of Rudolf Firšt* is on the examination of the value of photographs as source of numerous kinds of information and, in part, on the importance of the procurement of museum objects. Thirty-two photographs taken at the funeral of Stjepan Radić were bought for Zagreb City Museum. The photos create a unit, and only a few are missing, those that show the events in the decedent's house and what was going on Jelačić Square. Thanks to the photographs purchased, we can reconstruct part of the way the funeral procession passed and can use them as historical document that preserves the memory of one of the biggest funerals in Zagreb up to that time. We can also track the organisational programme of the funeral and the order of persons in the procession.

With the purchase of the photographs, the Museum has enriched its holdings and the themes relating to the cult of death, funeral processions, important events in Zagreb in the early 20th century, and well-known personalities. The photographs draw our attention to the importance and complex process of their use for the purpose of conveying the broader context of the phenomena and events they tell of. Thanks to this, objects stored in public institutions, thinking here primarily of museums, can be properly used for treatment, interpretation and exhibition to transmit knowledge to users who do not always have to be acquainted with the given topic. We can also look on these photographs as part of the oeuvre of the photographer Rudolf Firšt, and as a trustworthy document of the death and funeral of a celebrated Croatian politician.